

Przymusowe migracje – Historia – Literatura – Pamięć

Międzynarodowa konferencja naukowa

**Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. W. Brandta
Uniwersytetu Wrocławskiego**

Wrocław 21-23 lutego 2024 r.

KSIĘGA ABSTRAKTÓW

Warsztat: Przymusowe migracje. Bilans, miejsca pamięci i podręczniki do historii.

22 lutego w godzinach od 9.00-12.00 odbędzie się warsztat skoncentrowany wokół trzech zagadnień: podsumowania badań nad przymusowymi migracjami, miejsc pamięci związanych z tymi migracjami oraz ukazania przymusowych migracji w podręcznikach szkolnych do historii i w pracach komisji podręcznikowej polsko-niemieckiej. Referenci wygłoszą krótkie wystąpienia związane z powyższymi problemami. Bilans badań zostanie pokazany na przykładzie dorobku naukowego z Niemiec, Polski oraz Czech. Następnie ukazane będą rosyjskie miejsca pamięci w pracach Memoriału, francuskie miejsca pamięci, polskie (na przykładzie "Tragedii Górnośląskiej") oraz białoruskie (na przykładzie ukazania Holokaustu w Mińsku). Analiza sposobu przedstawienia przymusowych migracji we włoskich podręcznikach szkolnych i w pracach komisji podręcznikowej polsko-niemieckiej zamknie część wystąpień w ramach warsztatu. Językami obrad będą: polski i niemiecki, przewiduje się posiedzenie hybrydowe oraz tłumaczenie simultaniczne.

Panel I: European Migration: social, political and historiographical consequences

Sören Brinkmann, University of Wrocław, The Spanish republican exile: between memory and reparation

At the end of the Spanish civil war, with General Franco's victory looming, almost half a million followers of the defeated Republic left the country as war refugees, most of them, about 400,000, by crossing the Franco-Spanish border in the Pyrenees. Other destinations for civil war refugees were countries in Latin America, especially Mexico that received a total of 30,000 refugees. And although some years later, many decided to return to Spain, an estimated 300,000 exiled chose to never come back. More than 80 years later, the question of how to

„repair” the sufferings of exile together with the general question of how to deal with the legacies of civil war and dictatorship are still highly relevant issues that divide Spanish society and politics. Against the historical background the paper traces public reparation measures for the victims of exile from the Transition to democracy in the 1970s up to the latest reparation law put into force in 2022 by the socialist government of Pedro Sánchez.

Nicholas Al-Jeloo, Independent Scholar, **August 7 from 1924 to 2014: Repeated Histories of Assyrian Expulsion**

Throughout the twentieth and twenty-first centuries, the Middle East's indigenous Christian Assyrian minority has faced a number of forced migrations linked to wars, nationalism and religious extremism. In all of these cases, they have emerged as the scapegoats and biggest losers, gradually diminishing their demographic strength and critical mass in many geographical areas where they once dominated. Significantly, however, and within a 90-year period spanning both centuries, August 7 can be found as a prominent date common to several cases of Assyrian expulsion, in a similar way to how the 9th of Av has emerged as a day of commemoration in Judaism. This begins with the ethnic cleansing of the Hakkâri Highlands by the nascent Turkish Republic in 1924 and subsequent expulsion of 8,000 Assyrians to Iraq, followed by the Simmel Massacre by the Iraqi military in 1933 and subsequent removal of 12,000 Assyrians to Syria, as well as the ISIS invasion of the Nineveh Plain and forced displacement of 150,000 Christians in 2014. All three cataclysmic events occurred around the same date, increasing its potency as a day of Assyrian national commemoration. Moreover, they have either taken place as part of greater acts of genocide against the Assyrian people, or resulted in the cultural genocide of their heritage. This paper will briefly describe all three cases of forced migration of Assyrians, including what motivated them and the processes in which they were carried out, as well as how those displaced were resettled – whether in villages, camps or, as was done in the most recent case, shipping containers. It will additionally explore the differences in Iraqi, Syrian and Kurdish policies toward forced migrants, issues relating to identity, integration and language learning, as well as the importance of memory and commemoration, focusing on the repeated significance of August 7 as a central date.

Abdulmesih Bar Abraham, Mor Afrem Foundation, **Aftermath of Genocide: Tracing Waves of Assyrian Migration from Turkey**

During the genocide of 1915, planned and perpetrated by the late Ottoman government in the shadow of the World War I, the Assyrians lost over half of their population. They were expelled from their homeland by the tens of thousands, their main settlement areas, like Tur Abdin and the Hakkari region, were devastated, the Christian inhabitants massacred; women and children were abducted by the thousands and forcibly Islamized. With the founding of the Turkish Republic in 1923, the traditional homeland of the Assyrians in northern Mesopotamia was divided among different nation states, Turkey, Syria, and Iraq. While Iraq and Syria were initially administered as mandated territories by the British and French respectively, the Assyrians in Turkey suddenly found themselves exposed to a new nationalist-Islamic state. This had far-reaching consequences for the Christian survivors of the genocide and led to migration movements while being exposed to mass expulsions. This article will focus on the migration – including forced migration – of Assyrians from Turkey, beginning with the founding of the Republic in the 1920s (e.g., expulsion of Assyrians from Hakkari and Urfa) and continuing in several waves in the 1940s, 1960s, and 1980s until the end of the 20th century, very much depending and/or triggered by internal and external political events. Particularly the nationalistic policy of Turkification threatened the lifeblood of the Christian minorities in the country. The articles 37 to 45 of the international Treaty of Lausanne were aimed to guaranty

the preservation of some cultural rights, community structures, schools and language of the minorities. However, and according to Turkish interpretation, Armenians, Greeks, and Jews were regarded as ethnic minorities only; until the end of the 20th century, Assyrians could not benefit from the rights stipulated in the Treaty. The new republic pursued the goal of creating a nation state, merge all the ethnic elements living in their country into one national identity of Turkishness.

Lidia Zessin-Jurek, Czech Academy of Sciences (MUA CAS), Praga, **No Country for Refugees? Historiography of Forced Migration in Poland in the Context of Local Paradigms of Memory**

Academic scholars have generally depicted Poland as the country that produced refugee flows rather than received them. Even though most Poles believe their nation to be a hospitable and tolerant one, historians – unlike social scientists – have not reflected with much sophistication on the accommodation of refugees in more recent Polish history. My presentation considers the causes and consequences of the low visibility of refugees in the historiography of the Polish lands of the 20th century.

Among the paradigms that narrowed the scholarly perspective were those determined by collective memories, largely driven by state narratives. The key paradigms of this memory included: Polish hospitality, victimhood, and the ostensible “at-homeness” of Polish-identified migrants (and refugees) to Poland, which mitigated their disadvantages in the eyes of historians and thus reduced reflection on their refugee condition. Central to the understanding of refugeeism in Poland has been the crossing of national borders by migrants, their cultural alienation, and exile status. This national methodological framing of the term “refugee” leaves a lot of room for questioning the semantic boundaries of the term and considering alternative conceptualisations of the different movements of internally displaced persons in the 20th-century history of Polish lands. Placing the individual experience of forced displacement at the centre of research can help to correct for national perceptions of migration patterns and foster a more critical analysis of Poland’s history as a country of refuge.

Panel II: Flucht - Vertreibung - Exil

Michael Sobczak (UJ), Flucht und Vertreibung der Galizischen Ruthenen: Die Erinnerung an Zwangsmigrationen an der Ostfront des 1. Weltkriegs im Tagebuch des österreichischen Soldaten Franz Arneitz

Monika Mańczyk-Krygiel (UWr), Weibliches Erzählen über Flucht- und Exilerfahrungen im Ersten und Zweiten Weltkrieg (Galizien – Wien – Amerika)

Agnieszka Palej (UJ), Identitäten in Bewegung, der Westen, der Osten und der Schriftsteller: Adam Soboczynskis „Traumland“ (2023) – Versuch einer Deutung

Monika Wolting (UWr), Die Hürden der Flucht im Spiegel der deutschen Gegenwartsliteratur

Bei Flucht, zwischen Aufbruch und Ankommen handelt es sich um ein Zwischenreich der Regel- und Rechtslosigkeit, ein Bereich, der aus den Ordnungen von der Zeit und Raum fällt.

Die Fluchten verlaufen nicht zielgerichtet, sie gleichen eher einem Umherirren, das sich immer wieder beschleunigt, dann ins Stocken gerät, schließlich zum Stillstand kommt, bevor es wieder in Turbulenzen fortgesetzt wird. Grenzen – Zäune, Mauern, Flüsse – stellen sich gegen diese Fluchtbewegungen, hemmen sie, können sie zum Scheitern bringen. Grenzverletzungen erscheinen dabei als peripatisches Geschehen. Die Räume, die von den Flüchtenden allein oder im Kollektiv durchquert werden und die durch die jeweiligen Fluchtpraktiken konstituiert werden, wechseln: von unendlicher Weite – Meere, Wüsten – zu der Enge von Gefängnissen, Verstecken, Lagerzellen. Der Beitrag will untersuchen, wie dieser alles beherrschende Schwebezustand des „in limbo“, in dem man nicht weiß, was sich ereignen wird und wann sich etwas ereignen wird, ein endloser Wartezustand also für die entmächtigten Flüchtenden, erzählt wird. Aus verschiedener Perspektive, mit unterschiedlicher Schwerpunktsetzung (z.B. auf Fluchtrouten, -räume, Grenzen oder Flüchtlingsfiguren) und an ausgewählten Beispielen sollen die Veränderungen der Narrative der Flucht, der außerordentlich differenten Fluchträume und nicht zuletzt der Grenzen (und ihrer Überwindung) auf der Ebene der Histoire und des Discours thematisiert werden.

Panel III: Ukrainian Migration: Past and Presence

Anna Alekseeva, University of Modern Knowledge, Kyiv, **Transformations of personal identity in the situation of forced migration**

Military actions taking place in Ukraine have forced millions of Ukrainians to leave their homes in search of a safe place and to become refugees. Their destiny is full of hardships, in particular, refugees may experience a state of "culture shock" and discomfort, specifically due to the unusual norms and standards of behavior common to another culture and misunderstandings that arise with the local population.

Thus, in the situation of migration, significant changes occur in a person's socio-cultural identity, namely a set of perceptions of their position in society, self-identification with different cultural models, role functions and social institutions.

In particular, as a result of a move, significant changes occur in the space of national identity, namely, changes in self-identification with a particular country and a sense of belonging to it. At the same time, ethnic identity, which is an emotional sense of belonging to a particular ethnic community, may initially even grow as a result of a change of residence, which will contribute to internal ambivalence and the desire for appropriate segregation from the local population.

Liudmyla Pidkuimukha, Justus Liebig University Giessen, **“Without you”: the Distancing from the “Russian World” in the Statements of the Ukrainian High-Ranking Officials**

The concept of the “Russian world,” embodying a sense of civilization unity through linguistic, historical, ethnocultural, and religious dimensions, has become a subject of multifaceted interdisciplinary studies. This research delves into the linguistic methodologies employed in portraying Russia and Russians as the “Other” within the realm of political discourse. A comprehensive analysis is undertaken to scrutinize the language tools utilized for delineating disparities between the Ukrainian and Russian populations, as well as showcasing a deliberate distancing from the tenets of the “Russian world” ideology.

Adopting a Critical Discourse Analysis (CDA) approach, this study examines speeches, official statements, social media posts, and interviews featuring prominent Ukrainian figures, including Volodymyr Zelenskyi, Dmytro Kuleba, Oleksii Danilov, Mykhailo Podoliak, and Metropolitan

Epiphany. The investigation specifically focuses on linguistic mechanisms employed by these officials to underscore distinction between the Ukrainian and Russian communities. Moreover, attention is given to the rhetorical strategies utilized to **disassociate** from key components of the “Russianworld” ideology, such as the Russian language and culture, Orthodox religion, and collective memory and history.

Nadiya Kiss, Justus Liebig University of Giessen, **Language attitudes of the forced migrants from Ukraine in Germany**

Around 1 million Ukrainians fled to Germany since the full-scale invasion and ongoing Russia’s war against Ukraine. According to the survey conducted by the Center Razumkova, the number of respondents among the refugees from Ukraine who reported a lack of language knowledge and difficulties in communication with locals is higher in Germany than in other European countries (80% in Germany and 65% in Europe in general). Concerning language use in the family, 63% reported speaking mostly Russian at home, while at the same time 65% define Ukrainian as their native language. However, for German researchers and media, the most important issues of language use among refugees are dynamics in gaining knowledge of German and entering the job market with sufficient language command while issues of native language maintenance and its correlation with identity are underrepresented in the research.

For this research I applied a spectrum of various methods, in particular migration linguistics as theoretical background, language biography for data collection and reflexive thematic analysis for data examination. The model for semi-structured language-biography interviews includes six blocks of questions: 1) childhood; 2) education and career; 3) family/friends/leisure; 4) language attitudes; 5) impact of the war on language behaviour; 6) migration and integration. Reflexive thematic analysis tools allowed me to depict three groups of themes in the narratives of the respondents – language-related, migration-related and general. The presentation will highlight the data analysis from the interviews, conducted in January–June 2023 with 20 respondents. The main focus will be on highlighting the issue of language attitudes towards different languages, used by the forced migrants – Ukrainian, Russian and German. We conclude that war became a driving force of changing attitudes and language use (Russian as the language of the enemy, switching from Russian to Ukrainian). At the same time the war reinforced already existing language tendencies and developments (language shift is happening in Ukraine, as well as in migrant communities).

Iryna Odrekhivska, University College London (UCL), **Literary Translation and Translingual Writing among Displaced Ukrainians in Post-WWII Europe**

The project that I am currently running “European Translation Zones in the Condition of Dispatric: Voicing the Experience of Ukrainian DPs in the Post-WWII Era” at UCL SSEES aims to initiate a discussion on the role and experience of translation in the zones of Ukrainian DPs that existed in the years 1945-1954 in post-war Europe, mainly in Germany and Austria. It is estimated that there were 3-3.5 million Ukrainian DPs and political refugees in the months following the end of the WWII. Accommodating “homeless humanity” at the heart of Europe in the mid 20th century, a manifold of media formats, such as newspapers, magazines, periodicals, educational editions, appeared in several languages to circulate the information, educate, and empower the displaced people. In my study, I posit the central question: How does

translation 'emplace' the displaced and legitimate the Ukrainian culture and language inside other European ones?

By 'opening out' the complexity of such translation zones as new social areas connected to several cultures, languages and individualities, I argue that translation played a crucial political role for DPs, providing them with a means of recognition, i.e. "presencing" them and giving them an authority through speaking a translating language.

My presentation at the Wrocław conference will examine archival Ukrainian-language periodicals and book editions for children authored by Ukrainian DPs and bring to light the discourses constructed therein, pointing to the critical potential of translation as a gesture of hostility and hospitality, tension and dialogue, neglect and reciprocity. The material selected for the presentation will encompass representative translations of stories by Oscar Wilde, Rudyard Kipling, as well as cases of translanguaging writing in the translational paratexts. I will put forward that the analyzed editions existed not only as translational 'architects,' forming/educating a new readership of children and transforming their cruel reality, but also as powerful socio-political institutions that materialized the terms of interaction between DPs and other people.

Panel IV: Migracje: przestrzenie (i) pamięci

Katarzyna Majbroda, Uniwersytet Wrocławski, *Czyszczenie przestrzenne na terenach zasobnych w złoża energetyczne. Przypadek przymusowych migracji społeczności Wigancie Żytawskich na Górnych Łęczycach*

Referat przedstawia fragment empirycznych badań antropologicznych na temat lokalnych sposobów doświadczania działalności kompleksu wydobywczo-energetycznego „Turów” w gminie Bogatynia, na Dolnym Śląsku w kontekście sprawiedliwej transformacji energetycznej. Autorka koncentruje się na, mówiąc za Michaeliem Herzfeldem, czyszczeniu przestrzennym (*spatial cleansing*), które w przypadku Wigancie Żytawskich (jednej z wiosek unicestwionych u progu XXI w. na skutek ekstensywnego wydobycia węgla brunatnego) przybrało postać swoistych przymusowych migracji – przesiedleń i wywłaszczeń lokalnej społeczności. Przyjmując jako ramę teoretyczną antropologię energii, antropologia pokazuje przebiegi i skutki tego procesu, stawiając przy tym pytania o specyfikę życia ludzina obszarach zasobnych w surowce energetyczne.

Joanna Sarnecka, Uniwersytet Warszawski, *Naszyjnik z concertiny - uczestnicy kryzysu humanitarnego na granicy polsko-białoruskiej wobec imperatywu pamięci*

Od sierpnia 2021 na granicy polsko-białoruskiej trwa kryzys humanitarny. Osoby zaangażowane aktywistycznie wielokrotnie wyrażały potrzebę upamiętnienia ofiar kryzysu. W swojej codziennej praktyce, porządkując las, podejmują decyzje, jak postępować z przedmiotami pozostawionymi po ludziach, mają też poczucie, że sama przestrzeń lasu, w tym Puszczy Białowieskiej, nabrała nowego znaczenia i stała się rodzajem muzeum. Proces mierzenia się z pamięcią częściowo jest efektem traumy - zranionej pamięci. Równocześnie regularnie podejmowana jest refleksja nad etycznym wymiarem kolekcjonowania przedmiotów, estetyzacją, zagrożeniami kryjącymi się w narracjach o kryzysie. Procesy krytyczne wspiera zespół Badaczy i Badaczek na Granicy organizujący na Podlasiu regularne seminaria dotyczące różnych aspektów kryzysu humanitarnego i tworzący archiwum kryzysu. Pojawiły się także dwie inicjatywy stworzenia muzeum zawierającego kolekcję przedmiotów

oraz idee stworzenia czegoś na kształt pamiątki z Puszczy odnoszącej się do emblematów kryzysu. Podczas wystąpienia podzielę się także moim doświadczeniem z poszukiwania formy upamiętnienia w formie spektaklu opowieści oraz projektowanej pamiątkowej statuetki.

Marcin Gorączko, Aleksandra Gorączko, Politechnika Bydgoska im. J. i J. Śniadeckich,
***Architektoniczne świadectwo przymusowych migracji w latach 1939-1945
na obszarach wiejskich wschodniej Wielkopolski.***

Okupacyjna rzeczywistość na obszarze wiejskim, którego przybliżone granice wyznaczają dzisiejsze miasta Koło, Kłodawa, Łęczyca, Poddębice, Uniejów i Turek, w ogólnym zarysie nie odbiegała od pozostałych terenów wschodniej Wielkopolski, anektowanych w 1939 roku przez III Rzeszę w ramach Kraju Warty. Udziałem polskich obywateli na tym obszarze stały się deportacje do Generalnego Gubernatorstwa, wywózki na przymusowe roboty do Niemiec i eksterminacja ludności żydowskiej. Jednocześnie postępowała tu konsekwentna realizacja założeń niemieckiego programu osadniczego Heim ins Reich, a następnie po odwróceniu losów wojny ucieczka na zachód niemal całej, zarówno tej z dawna osiadłej jak i nowoprzybyłej niemieckojęzycznej społeczności oraz napływ polskich repatriantów z terenów zajętych przez ZSRR. W tych dynamicznych, często dramatycznych procesach demograficznych i społecznych, kluczową rolę odgrywały domy, czyli budynki mieszkalne, które w zależności od okoliczności i fazy działań wojennych były opuszczane pod przymusem, przejmowane, porzucane, odzyskiwane lub zajmowane, ale które w tych trudnych czasach były także budowane. Na tym ostatnim wątku skupili się autorzy, poszukując zachowanych do dziś obiektów, które wzniesiono w trakcie trwania okupacji niemieckiej. W tym kontekście opisywany obszar jest interesujący przynajmniej z dwóch powodów. Po pierwsze w znacznej części został on objęty kompleksowym planem utworzenia wzorcowej niemieckiej wsi, przez co można porównać koncepcje planistów i architektów z faktyczną ich realizacją. Po drugie, niemiecka kolonizacja objęła tereny o wyraźnie ukształtowanej już wówczas specyfice regionalnej zabudowy wiejskiej, wynikającej z powszechnego zastosowania nietypowego dla tej części Polski materiału konstrukcyjnego, miejscowego kamienia budowlanego – opoki. Możliwa jest więc również ocena, w jakim zakresie budynki z czasów wojny nawiązują pod względem architektonicznym do lokalnych tradycji i przyzwyczajzeń, a na ile wniosły w przestrzeń wsi elementy nowe, wcześniej niespotykane. Wystąpienie zostało zaplanowane także jako głos w dyskusji na temat tego w jaki sposób podchodzić do tego typu spuścizny architektonicznej. Czy traktować ją po prostu w sposób pragmatyczny, jako pewien zasób mieszkaniowy, bez wnikania w jego pochodzenia i ideologiczne związki? Czy może w tym przypadku mamy z trudnym, a nawet niechcianym dziedzictwem kulturowym, którego należało by się pozbyć i zapomnieć o nim? A może wymaga ona ochrony i popularyzacji, ponieważ w sposób materialny dokumentuje tragiczny, ale jednocześnie ważny etap dziejów Polski i to w wymiarze międzynarodowym?

Tomasz Szyszlak, Uniwersytet Wrocławski, ***Przyznanie Tatarom Krymskim na Ukrainie statusu „ludu tubylczego” jako forma zadośćuczynienia za deportacje okresu stalinowskiego***

Tatarzy Krymscy należą do tych spośród narodów byłego Związku Radzieckiego, których przedstawiciele za rzekomą kolaborację z Niemcami ukarano zbiorową deportacją, przede wszystkim do Uzbekistanu. Zezwolenie na powrót do ojczyzny, stanowiący element procesu rehabilitacji narodu krymskotatarskiego, zbiegł się w czasie z upadkiem ZSRR, co rozmyło odpowiedzialność za zbrodnię etniczną sprzed osiemdziesięciu lat. Tatarzy opuszczali Krym należący do Rosji, powracali na ten sam półwysep znajdujący się w granicach Ukrainy. W tej

sytuacji nikt nie poczuwał się do odpowiedzialności za zadośćuczynienie za krzywdy wyrządzone kilkuset tysiącom autochtonicznych mieszkańców Krymu. Przez blisko ćwierć wieku władze w Kijowie niewiele zrobiły, aby poprawić sytuację na zdominowanym przez etnicznych Rosjan półwyspie. Dopiero wybuch wojny rosyjsko-ukraińskiej w 2014 r. i opowieszenie się zdecydowanej części Tatarów Krymskich za przynależnością Krymu do Ukrainy dały asumpt do tego, aby sprawą zająć na poważnie. Niewiele można było zrobić na samym półwyspie, który nie znajdował się już pod zwierzchnictwem Kijowa, ale sporo uczyniono w wymiarze symbolicznym. W tej kategorii należy potraktować przyjęcie przez Radę Najwyższą Ukrainy uchwały z 20 marca 2014 r. o gwarancjach praw narodu krymskotatarskiego w składzie Państwa Ukraińskiego, gdzie po raz pierwszy w ujęciu normatywnym uznano Tatarów Krymskich za lud tubylczy, a także ustawy z 1 lipca 2021 r. o ludach tubylczych Ukrainy, gdzie enumeratywnie wskazano, że Kijów uznaje za tę specyficzną kategorię wspólnoty etnicznej nie tylko Tatarów Krymskich, ale również Karaimów i Krymczaków. Celem referatu jest omówienie przedmiotowych regulacji prawnych oraz towarzyszącej im przyjęciu debaty w środowiskach krymskotatarskim, politycznym i naukowym, w której dominantę stanowił wątek pamięci o przymusowych migracjach epoki stalinowskiej i rekompensaty za zbrodnie reżimu komunistycznego.

Panel V: Zagadnienia migracji w filmie niemieckim

Andrzej Gwóźdź, Uniwersytet Śląski w Katowicach, **Wielokulturowość nakazana, czyli polityczni emigranci w filmach DEFY.**

Wystąpienie poświęcone będzie trzem fabularnym produkcjom NRD-owskim, które podejmowały próby zmierzenia się z problematyką politycznej emigracji w NRD w latach 70. i 80. XX wieku. W filmie Kwiecień ma 30 dni Gunthera Scholza (1979) problem dotyczy kulturowej asymetrii emigranta z Urugwaju i jego imigranckiego środowiska, w Izabeli na schodach Hannelore Unterberg (1984) chodzi o problemy adaptacyjne matki i córki z Chile, które próbują znaleźć się w opresyjnym środowisku NRD-owskiego blokowiska izżkoły, Blond Tango Lothara Warnekego (1986), z kolei, konfrontuje postawy ofiary junty chilijskiej z historią i mentalnością NRD. We wszystkich wypadkach mamy do czynienia z zagadnieniem wielokulturowości w kraju, który wielokulturowy nie był.

Ewa Fiuk, Polska Akademia Nauk, **Mediatyzacja migracji (przypadek niemiecki)**

Między przymusowymi migracjami historycznymi a wymuszonymi (przez wojny, biedę, zmiany klimatyczne) migracjami współczesnymi istnieje różnica sprowadzająca się do sposobu ich mediatyzacji. Rozwój techniki i nowe technologie uczyniły uchodźstwo bardziej widocznym. Dziś powszechne są realizacje dokumentalne o uchodźcach, również takie, których autorami są oni sami. W swoim wystąpieniu chciałabym się skoncentrować na współczesnych filmach dokumentalnych dotyczących tej kwestii, produkowanych w Niemczech – kraju, który podczas tzw. kryzysu uchodźczego z lat 2015-2016 przyjął 1,2 mln osób uciekających głównie z Afryki i Azji Południowo-Zachodniej. Chciałabym zastanowić się nad sprzężeniem doświadczenia migracyjnego i doświadczenia technologicznego oraz – w tym kontekście – nad estetyką samych filmów, sposobem ich produkcji i dystrybucji, a także nad tym, czy sprawczość technologiczna oznacza sprawczość faktyczną (polityczną, społeczną). Wspomnę przy tej okazji o kilku filmach zrealizowanych w Niemczech w latach 2016-2020.

Joanna Trajman, Uniwersytet Wrocławski, **Od gastarbeiterów do Willkommenskultur: zjawisko migracji w filmie niemieckim. Analiza wybranych przykładów**

Przez wiele lat władze RFN negowały fakt, iż Niemcy są krajem imigracyjnym. Od lat 50. XXw. trwał werbunek zagranicznych pracowników, jednak akcji rekrutacyjnej nie towarzyszyły żadne działania integracyjne. Wręcz przeciwnie – oczekiwano, że gastarbeiterzy, czyli „robotnicy gościnni” zostaną tylko przez określony czas odpowiadający potrzebom zachodniemieckiej gospodarki, a następnie wrócą do swoich państw pochodzenia. Tak się jednak nie stało. Brak stosownej polityki wobec cudzoziemców, dla których Niemcy zostały nowym domem, uwidocznił się szczególnie w przypadku ludności muzułmańskiej ze względu na jej odmienność religijną i kulturową. Kolejnym wyzwaniem dla władz i zwykłych obywateli okazał się napływ na fali kryzysu migracyjnego z lat 2015-2016 ponad miliona uchodźców, głównie z państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej.

Postawy społeczeństwa niemieckiego wobec obcokrajowców poddawane są systematycznym badaniom opinii społecznej. Zagadnienie to stanowi również przedmiot debat publicznych i temat podejmowany przez polityków. W niniejszym wystąpieniu barometrem nastrojów społecznych, soczewką ogniskującą problemy, a jednocześnie zwierciadłem, w którym mogą się przejrzeć Niemcy uczyniono film. Za pomocą tego medium podjęto próbę ukazania, jak twórcy filmowi – zarówno o pochodzeniu niemieckim, jak i migracyjnym – podchodzą do zjawiska imigracji, w jaki sposób przedstawiali zagranicznych przybyszów, jak kształtował się relacje między społeczeństwem przyjmującym a imigrantami oraz jakie problemy wyniknęły ze spotkania z „innymi”. Szczególną uwagę skupiono na ludności muzułmańskiej, gdyż wśród przybywających do RFN gastarbeiterów to Turcy stanowili zdecydowaną większość. Wyznawcy islamu dominowali również wśród uchodźców i imigrantów ekonomicznych, którzy pojawili się w Niemczech na fali kryzysu migracyjnego.

Andrzej Dębski, Uniwersytet Wrocławski, **Trzy spojrzenia na polskich migrantów w kinie niemieckim: „Wszędzie dobrze, gdzie nas nie ma” (1989), „Sąsiadki” (2004), „Żyrafa” (2019).**

W swoim referacie przybliżę trzy filmy niemieckie ukazujące polskich migrantów: *Wszędzie dobrze, gdzie nas nie ma* (Überall ist es besser, wo wir nicht sind, reż. Michael Klier, 1989), *Sąsiadki* (Nachbarinnen, reż. Franziska Meletzky, 2004), *Żyrafa* (Giraffe, reż. AnnaSofie Hartmann, 2019). Filmy te miały premiery w odstępnie 15 lat (1989-2004-2019), co pozwoli na zauważenie ewolucji w postrzeganiu polskich migrantów w kinematografii niemieckiej. Dаты te są nieprzypadkowe: upadek muru berlińskiego (1989) i wejście Polski do Unii Europejskiej (2004) to ważne cezury polityczne. Rok 2019 wprowadzie kojarzy się bardziej początkiem pandemii covid-19 niż z polityką, niemniej właśnie wtedy powstał film ukazujący polskich migrantów w szerszej perspektywie europejskiej. Poza kwestiami polityczno-społecznymi interesować mnie będzie stereotypizacja Polski i Polaków oraz dokonująca się ewolucja w tym zakresie.

Panel VI: Tożsamość i asymilacja

Mateusz Świetlicki (UWr), **Pamięć następnego pokolenia o relacjach polsko-ukraińskich w kanadyjskiej prozie historycznej dla dzieci i młodzieży**

W centrum dyskursów mnemoniczych ukraińskiej diaspory w Kanadzie znajdują się wydarzenia transkontynentalne, łączące Ukrainę z Kanadą. Na przestrzeni ostatnich kilku dekad, kanadyjscy i amerykańscy pisarze pochodzenia ukraińskiego – jak również ci niemający bezpośrednich związków z Ukrainą – wprowadzili tematykę skomplikowanych relacji między Polską i Ukrainą do literatury pisanej po angielskiej – co ciekawe, głównie tej skierowanej do młodych czytelników. Powieści historyczne takich kanadyjskich pisarek jak Marsha Forchuk Skrypuch i Lisa Grekul cieszą się sporą popularnością i wpływają na kształtowanie się pamięci kolejnych pokoleń nie tylko Kanadyjczyków i Amerykanów, ale także, biorąc pod uwagę liczne przekłady ich powieści, czytelników winnych krajach. Po krótkim przedstawieniu różnic w dyskursach pamięciowych Polski i Ukrainy, w niniejszej prezentacji skupię się na przybliżeniu mało znanych w naszych regionie książek Skrypuch i Grekul, które wpisują się w ramy tego, co Marek Oziewicz określa mianem „prozy skrzwawionych ziem”. Pozwoli mi to na pokazanie głównych sposobów przedstawiania w kanadyjskiej literaturze dziecięcej i młodzieżowej relacji polsko-ukraińskich.

Agnieszka Kodzis-Sofińska (UWr), **Poetyka migracji według Władimira Kaminera**

Justyna Radłowska (UWr), **„Do kogo należy niemczyzna?” Pisarze z tłem (i)migracyjnym i ich stosunek do języka niemieckiego.**

Bohaterami mojego wystąpienia są wybrani autorzy o (i)migracyjnych korzeniach będący przedstawicielami współczesnej literatury niemieckojęzycznej, zaś punktem wyjścia dla moich rozważań są ich teksty opublikowane w antologii *Do kogo należy niemczyzna? Niemiecka literatura imigrantów*. Napływ cudzoziemców do Niemiec, odbudowujących się po zniszczeniach wojennych, oraz postępujący proces globalizacji sprawiły, że literatury języka niemieckiego zyskały wymiar interkulturowy. Pisarze z (i)migracyjną biografią wpisują się od kilku dziesięcioleci w krajobraz współczesnej literatury niemieckojęzycznej i stają się pośrednikami w literacko-kulturowym dialogu niemieckiego kręgu językowego z resztą Europy i świata. I migranci wnieśli do kultury niemieckiej nowe treści wywodzące się z krajów ich pochodzenia. Inny model wrażliwości, inne spojrzenie na rzeczywistość, a przede wszystkim bagaż doświadczeń społecznych bądź politycznych wpływają na ich stosunek do języka kraju przyjmującego (definiowany zazwyczaj jako krytyczno-kreatywny dystans do niemczyzny). Szerokie spektrum zagadnień poruszanych w poszczególnych tekstach zamieszczonych w antologii obejmuje problem zakorzenienia w języku ojczystym a także kryzysu tożsamości, jakiego doświadczają autorzy z tłem (i)migracyjnym. Konieczność odbudowy podstaw własnej indywidualności w warunkach obcokulturowych, przewyciężanie trudności w zawłaszczaniu języka niemieckiego jako medium wypowiedzi artystycznej – to tylko niektóre tematy, jakie zostaną poruszone w moim referacie. Zagadnienia te zostaną omówione w oparciu o świadectwa literackie przedstawiające niektóre jedynie dylematy ich autorów, jak choćby trudności w wyborze istotnych wątków czy motywów albo wpływu języka ojczystego na sposób posługiwania się niemczyzną. Interesujące wydają się różnorodne interpretacje tych samych zjawisk społeczno-kulturowych, motywacje wyboru języka twórczości, zderzenie języka ojczystego z językiem wyuczonym, czy też dramatyczne nierzadko próby porozumienia lub odnalezienia własnego miejsca w nowym kraju w pierwszych miesiącach po opuszczeniu ojczyzny. Analiza tekstów zamieszczonych w antologii *Do kogo należy niemczyzna?* pozwoli być może na sformułowanie kilku tez bądź hipotez dotyczących stosunku pisarzy z tłem migracyjnym do języka niemieckiego jako dobrowolnie wy-branego języka ich twórczości. Planowana analiza ma stanowić kolejną próbę odpowiedzi napytanie postawione w tytule zbioru: *do kogo należy niemczyzna?*

Artur Robert Białachowski (UWr), **Zapomniane świąty i chór dialektów. Wysiedleńcy i przesiedleńcy w powojennym Salzburgu w twórczości Karla-Markusa Gaußa**

Panel VII: Przymusowe migracje w relacjach i wspomnieniach

Małgorzata Ruchniewicz, Uniwersytet Wrocławski, **Na peryferiach radzieckiego świata. Obraz Związku Radzieckiego i jego obywateli w relacjach polskich zesłańców lat drugiej wojny światowej.**

Wojciech Marciniak, Uniwersytet Łódzki, **Trudne powitania z Ojczyzną. Pierwsze dni Sybiraków po repatriacji w 1946 r. w relacjach i wspomnieniach**

Adam Żaliński, Uniwersytet Jagielloński, **Trauma wysiedlonych w relacjach Sybiraków – główne motywy, możliwe ujęcia, perspektywy dalszych badań**

W zależności od przyjętej konceptualizacji trauma dotyczy specyficznego wydarzenia, ale też zmian w psychice, które zachodzą w jego wyniku. Wydarzenie traumatyczne charakteryzuje się tym, że przekracza zdolność do adaptacji u danej osoby. Jednym z możliwych następstw traumy rozumianej jako zdarzenie jest syndrom stresu pourazowego. W kontekście przymusowych wysiedleń występowanie traumy można wiązać z szerokim kontekstem takim jak wojna, ale też specyficznymi okolicznościami ucieczki i warunkami osiedlania w nowym miejscu. Traumatyczne mogą być więc zarówno czynniki powodujące przemieszczenie, jak i sam proces ruchu oraz warunki w miejscu docelowym. Analiza tekstów różnych grup migrantów dotyczących traumy stanowi prawdziwe wyzwanie i to z niejednego powodu. Beneduce (2024) nazywa je wręcz „archiwami bólu”, które umożliwiają wgląd nie tylko w kliniczne aspekty traumy, ale jak się wydaje swego rodzaju „etiologię historyczno-polityczną”. Wystąpienie prezentuje wstępną analizę materiałów źródłowych – relacji z zesłania opublikowanych w czasopiśmie „Zesłaniec” dotyczących głównie deportacji z lat 1940 i 1941. Przedmiotem refleksji będą wydarzenia traumatyczne oraz ich następstwa przedstawione z perspektywy psychologicznych i społeczno-kulturowych zjawisk dotyczących pamięci. Ponadto nakreślone zostaną perspektywy dalszych badań tej tematyki.

Tomasz Kalniuk, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, **„Wskutek działań wojennych ewakuowany”. Wspomnienia polskich sierot wojennych z pobytu w Indiach**

Pośród dramatu II wojny światowej nadzieją dla polskich żołnierzy i cywilów przebywających na terenach ZSRS okazała się zgoda na ewakuację. Na mocy zawartego w 1941 roku porozumienia armia generała Władysława Andersa i towarzyszący jej cywile udali się na Bliski Wschód. Wśród tzw. „andersowców” znajdowały się też polskie sieroty wojenne, dla których nowym domem stały się Indie. Nad Ganges docierały falami z Turkmenistanu przez Iran przechowując w pamięci okrucieństwa wojny. Ośrodek założony w Nawangarze oferował im opiekę, bezpieczną egzystencję i edukację. W Osiedlu Dzieci Polskich w Balachadi w Indiach pomoc znalazło kilkanaście tysięcy młodych uchodźców. Ich wspomnienia, stanowią, trzon wystąpienia ilustrującego zarówno dramat tułaczego losu, jak i tryumf humanitaryzmu.

Panel VIII: Erinnern und Vergessen

Anna Warakomska (UW), „**Wie viel braucht es, um die eigene Herkunft zu verstehen?**“
Eine vietnamesisch-deutsche Geschichte als Versuch der Vergangenheitsbewältigung

Rafał Biskup (UWr), „**Ich bin hier fremd und fremd möchte ich auch bleiben...**“ **Hans Lipinsky-Gottesdorf und die Zwangsmigration der Nachkriegszeit**

Johannes Köck (TU Dresden), **(Erinnerungs-)Orte des Vergessens und der Vergessenen, von Vergessen von und Erinnern an „Zwangsmigration“ – Potentiale und (Un-)Möglichkeiten von Vergessen und Erinnern im DaF/DaZ-Unterricht**

In Anlehnung an das Konzept der „Migrationspädagogik“ (Mecheril: 2010) versteht dieser Beitrag Migration als konstitutiv für transformative gesellschaftliche Prozesse und thematisiert das historische Gewordensein von Migration (Gesellschaft). Einleitende Gedanken fokussieren den Begriff „Zwangsmigration“ und die in ihm angelegten Implikationen, sowie seine (mangelnde) terminologische Trennschärfe. Wessen Migrationsgeschichte wann und wie zwanglos bzw. zwanghaft und wer hat die Deutungshoheit über diese Frage und den Diskurs „Zwangsmigration“. Erinnern und Vergessen werden als unabschließbare und gerade in Verbindung mit Kollektivität komplexe Prozesse (vgl. Assmann: 2020, 29) gefasst, weshalb die Frage aufgeworfen wird, ob „Erinnern“ und „Vergessen“ terminologisch trennscharf gefasst werden können/sollen und inwieweit diese Auseinandersetzung auch didaktisch fruchtbar gemacht werden kann. Anhand des „Gleis 11“ des Münchner Hauptbahnhofs, eines in einem Seminar an der LMU München thematisierten Erinnerungsortes und des „Gastarbeitertopos“, wird exemplarisch behandelt, unter welchen didaktischen Voraussetzungen Erinnerungsorte („Les lieux de mémoire“) und Orte des Vergessens und der Vergessenen („Les lieux d'oubli“) in ein spannungsvolles und produktives Verhältnis gesetzt werden können. Inwieweit ist die Perspektive „Vergessen“ und „Vergessene Orte“ eine, die prozessual gefasst, wissenschaftlich analysiert und vor allem didaktisch produktiv und vielfältig fruchtbar gemacht werden kann und soll? Vor diesen Hintergründen thematisiert das Referat die möglichen didaktischen Erträge eines reflexiven Blicks auf „Erinnern“ und „Vergessen“ und den Terminus „Zwangsmigration“.

Paweł Moskała (UJ), **Deutscholympiade als Gedächtnisträger: Zum mündlichen Auswahlverfahren des Wettbewerbs**

Der Wettbewerb der deutschen Sprache sowie der deutschsprachigen Literatur und Landeskunde findet seit 1977 durchgehend als eine vom polnischen Ministerium für Bildung geförderte Staatsaufgabe statt. Jedes Jahr wählen Lehrkräfte der polnischen Oberschulen ca. 20 000 sprach-, literatur- und kulturaffine Schülerinnen und Schüler für diesen dreistufigen Wettbewerb aus. Ziel meines Beitrags ist es, das mündliche Auswahlverfahren der Deutscholympiade angesichts der zunehmenden Globalisierung und Migrationsbewegungen als kulturellen Gedächtnisträger zu beleuchten.

Panel IX, Relacje intergrupowe i tożsamość migrantów

Bożena Józefów-Czerwińska, Akademia Finansów i Biznesu Vistula, **Dynamiczna zmienność relacji społecznych od „swojskości” po „obcość” na tle konsekwencji mechanizmu równania w dół**

Koncepcji swój *-inny-* obcy poświęcono już wiele uwagi w obrębie zróżnicowanych dyscyplin nauk, co początkowo wiązało się przede wszystkim z potrzebą odkrycia zjawisk, mechanizmów, które w czasie II wojny światowej doprowadziły do dehumanizacji milionów ludzi ostatecznie skazanych na Zagładę. Zwracano również uwagę na zjawisko antagonizmów międzygrupowych na tle ich historii, rosnącej nieufności i potęgującej się nienawiści m.in. w próbach wyjaśniania czystek etnicznych, czy innych zbrodni posiadających wymiar ludobójstwa. Przykładowo w ostatnich latach Alaiza Luft postulowała, że w takich studiach należy uwzględniać *zmienność behawioralną* jednostek, które w różnych kontekstach doświadczeń mogą przekraczać granice swoich behawioralnych skryptów.

Zmienność behawioralną, związaną z przekraczaniem granic wobec „obcych” można dostrzec w różnych kontekstach osadzonych w codzienności. Zjawisko to podąża za takimi wzorcami relacji społecznych, które dopuszczają zastosowanie jawnych bądź niejawnych form przemocy. Z tych przyczyn ważne jest pogłębianie wiedzy na temat zagrożeń, rozpoznawanie nadużyć, które mogą skutkować deprywacją potrzeb człowieka. Istotne jest więc identyfikowanie takich wzorców kulturowych oraz korespondujących z nimi mechanizmów wpływu społecznego, które mogą prowadzić do odbierania potencjału, godności ludziom narażonym na stygmatyzację, dyskryminację i wykluczenie.

W swoim referacie przedstawię konsekwencje tzw. *mechanizmu równania w dół* dowodząc, że takie zjawiska jak dominacja i przemoc mogą być powiązane z wzorcami kulturowymi, ujawniającymi się w przypadku naruszenia schematów odnoszących się np. do pełnionych ról, stereotypów społecznych, czy innych nieformalnych reguł, których podważenie może uruchamiać scenariusze zachowań przemocowych. Zjawiska te można zaobserwować w codzienności, co Pierre Bourdieu odniósł do *przemocy symbolicznej* ukazując konflikty powstające na bazie asymetrii relacji (statusu/pozycji/władzy), co zobrazuję odnosząc się do wyników badań jakościowych³. Rozpoznawanie takich mechanizmów może prowadzić do poprawy relacji społecznych, ale też rozwijać profilaktykę społeczną chroniąc tych, którzy mierzą się z nierównością, zagrożeniem dyskryminacją czy ekskluzją społeczną.

Adrian Madej, Uniwersytet Wrocławski, **Strategie integracji migrantów w Niemczech – czyli jak upada mit Willkommenskultur(y)**

Jednym z najistotniejszych zagadnień dla społeczeństwa wielokulturowego jest bez wątpienia kwestia tożsamości kulturowej jego członków oraz kryteria, za pomocą których można dokonać oceny stopnia ich integracji w tak zwanym społeczeństwie przyjmującym. Zygmunt Baumann zaproponował w swojej pracy „Identity in Questions”, że niezwykle trudne do zdefiniowania pojęcie tożsamości należy zastąpić pojęciem identyfikowania się. Przyjęcie identyfikowania się jako kryterium przynależności do danej grupy zakłada potrzebę ciągłej aktywności jednostki w ramach danego społeczeństwa, czy to przez naukę języka, przyswajania norm obyczajowych czy też respektowania obowiązujących norm prawnych. Tym samym bardziej odpowiada ono dynamice zglobalizowanego świata niż bardziej statyczne pojęcie tożsamości.

Celem wystąpienia jest analiza założeń koncepcji integracyjnych funkcjonujących we współczesnym publicznym dyskursie w Niemczech. Społeczeństwo niemieckie, z uwagi na

wydarzenia wojenne oraz konflikty w różnych regionach świata, zostało skonfrontowane w ostatnim dziesięcioleciu z falą migracji o różnym charakterze. Integracja uchodźców wojennych oraz migrantów ekonomicznych przebywających na terytorium Republiki Federalnej Niemiec, stanowi jedno z kluczowych wyzwań dla niemieckiej sceny politycznej. Z jednej strony mierzy się ona z wyzwaniem, jakim jest stworzenie katalogu obowiązujących reguł dla przyjmowania oraz integracji migrantów, z drugiej strony musi brać pod uwagę potrzeby gospodarcze kraju, w którym brak wykwalifikowanych pracowników osłabia jego potencjał ekonomiczny i polityczny.

Michael Abdalla, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, **Syryjskie miasto Qamishli jako trwałe dzieło asyryjskich migrantów przymusowych z południowo-wschodniej Turcji po I wojnie światowej**

Referat bazuje na doświadczeniu własnym i pamiętnikach asyryjskich mieszkańców miasta Qamishli, powstałego w latach dwudziestych XX wieku wskutek migracji Asyryjczyków, zmuszonych do ucieczki przed ludobójstwem, dokonywanym na terenach dzisiejszej Turcji. Asyryjscy wysiedleńcy zorganizowali nowe życie w mieście, gdzie stanowili większość aż do lat 70. XX wieku; zbudowali kościoły, otworzyli szkoły (od początku koedukacyjne) i kluby sportowe, wydawali książki i czasopisma, założyli stowarzyszenia, zaczęli unowocześnić rolnictwo na skalę dotąd na Bliskim Wschodzie niespotykaną, lecz ponad połowa asyryjskiej ludności miasta musiała opuścić rodzinne strony po 2011 r., mniej niż 100 lat po znalezieniu tu nowej ojczyzny. Zamachy terrorystyczne spowodowały nasilenie odpływu Asyryjczyków z Qamishli, tak że obecnie ponad 80 % ludności prawie trzystutysięcznego miasta stanowią Kurdowie i Arabowie.

Mirosław Rucki, Uniwersytet Radomski im. K. Pułaskiego, **Strategie integracji asyryjskich migrantów w Tbilisi przed i po rewolucji bolszewickiej**

Wystąpienie bazuje na opracowaniu S. Osipowa „Asyryjczycy w Tbilisi”, w którym opisano różnorakie zagadnienia związane z funkcjonowaniem społeczności Asyryjczyków w stolicy Gruzji. W referacie porównano strategie integracji asyryjskich migrantów zarobkowych w czasach carskich z okresem, kiedy Gruzja wchodziła w skład Związku Radzieckiego. Zwrócono uwagę na dobrowolny charakter integracji fachowców Asyryjczyków i ich wpływ na rozwój Tbilisi przed rewolucją, oraz na przymusową rusyfikację i „sowietyzację” ludnością syryjskiej po rewolucji i włączeniu Gruzji do ZSRR.

Lucjan Buchalik, Muzeum Miejskie w Żorach, **Lud refugialny w obliczu etnocydu. Przykład Kurumbów z Burkiny Faso (Afryka Zachodnia)**

Przymusowe przesiedlenia, związane z tym migracje to nie tylko domena Europy, z tym zjawiskiem spotykamy się na całym świecie. W swoim wystąpieniu pragnę przedstawić sytuację w Burkinie Faso (Afryka Zachodnia), gdzie wskutek działań różnych grup terrorystycznych doszło do poważnych przesiedleń i ruchów migracyjnych. Początkowo napadani mieszkańcy nazywali ich „ludzie zła”, władze używały oficjalnego określenia *Hommes Armes Non Identifiés* (HANI), zaś sami terroryści nazywają siebie „ISIS Wielkiego Sahelu”. 1 stycznia 2019 r. rozpoczął się w Burkinie Faso konflikt (wojna domowa) na pełną skalę. Państwo to zaliczane jest do dysfunkcyjnych, nie potrafiących własnym obywatelom zapewnić podstawowych świadczeń w tym bezpieczeństwa. Niepokoje na północy Burkiny

Faso rozpoczęły się od starego konfliktu między rolnikami i pasterzami. Współcześnie doszły do tego kwestie religijne a także środki finansowe z niektórych krajów arabskich, dlatego też grupy terrorystyczne nazywane są także džihadystami.

W wyniku działań terrorystów duże grupy ludności zostały zmuszone do opuszczenia swoich siedzib. Nie chcą aby nazywać ich „uchodźcami” tylko „przesiedlonymi” (*déplacés*), podkreślając w ten sposób czasowość swojej sytuacji. Przedmiotem moich badań jest proces przemian tradycyjnej kultury w niewielkiej grupie etnicznej – Kurumbowie z królestwa Lurum -liczącej około 50 000 osób. Niestety w trakcie ataków terrorystycznych i panicznych ucieczek wielu z nich zginęło, co dla tak małej populacji jest szczególnie dotkliwie. Większość Kurumbów z Lurum przesiedliła się w okolice Wagadugu, stolicy kraju. Niestety żyją w rozproszeniu. Bogatszym udało się wynająć mieszkania w różnych dzielnicach, biedniejsi osiedlili się w prowizorycznych obozowiskach w buszu okalającym stolicę. Rozproszenie w obcym środowisku skutkuje zanikiem tradycyjnej kultury oraz osłabieniem władzy królewskiej a co za tym idzie przyspieszoną as5zmilaĄą z dominującą grupą etniczną jaką są na tym terenie Mossi.

Mimo iż niektórzy już pięć lat żyją poza swoją ojcowizną ciągle podkreślają, że ich największym marzeniem jest powrót do rodzinnych wsi. Motywują to faktem, że są rolnikami i ich miejsce jest na wsi a nie na obrzeżach miasta, gdzie nie ma ziemi uprawnej. Drugim argumentem jest chęć zachowania własnej tożsamości, której fizyczną egzemplifikacją jest władca. To wokół niego powinna przebywać społeczność, życie na wychodźstwie sprzyja zanikowi ich kultury, czego sami Kurumbowie pragną uniknąć.

Panel IX: Migracje bliskie i dalekie

Filip A. Jakubowski (UAM), **Obraz migracji w arabskiej prozie współczesnej na przestrzeni dekad – zderzenie kulturowe, akceptacja oraz normalizacja. Na przykładzie powieści at-Tajjiba Saliha, Jahji Haqqiego oraz Leili Aboulela i Dalii Azim**

Temat emigracji we współczesnej literaturze arabskiej ma długą tradycję. Na przestrzeni dekad zmieniał się jej wydźwięk. Można wskazać dyskurs wczesnego postkolonializmu w latach 60 XX wieku, jak „Sezon migracji na północ” at-Tajjiba Saliha (1967), czy „Qindil Umm Hiszam” Jahji Haqqiego (1968). Na drugim biegunie mamy twórczość współczesnych pisarek arabskich urodzonych już na emigracji bądź tworzących tam od lat w języku angielskim, jak „Country of Origin” Dalii Azim (2022) oraz „Bird Summons” Leili Aboulela (2019).

To wystąpienie proponuje spojrzenie na obraz arabskiej migracji w różnych pokoleniach, z różnych perspektyw pisarzy egipskich i sudańskich (bądź stamtąd pochodzących). Bohaterowie powieści Saliha i Haqqiego próbują odnaleźć się w całkiem obcym środowisku Wielkiej Brytanii i Niemiec, a ich sposoby radzenia sobie pokazują na uniwersalny charakter tych obrazów – zemsty i odrzucenia albo zrozumienia i akceptacji. Z drugiej strony trzy kobiety z powieści Abouleli pielgrzymują tropem słynnej konwertytki Lady Evelyn Cobbold szukając swego miejsca we współczesnej Szkocji. U Azim bohaterka ucieka z Egiptu do Ameryki w latach 50. XX wieku i obserwujemy przemiany kraju z perspektywy kolejnych dekad. Są to dwa obrazy kobiet odnajdujących się, lepiej lub gorzej, na Zachodzie i będących coraz bardziej głosem z środka, niż z zewnątrz.

Justyna Braszka (UŁ), „**Afrykańska Hiroszima**” – obóz dla uchodźców Hutu jako pokłosie ludobójstwa rwandyjskiego oraz uniwersalność genocydu w powieści **Kain und Abel in Afrika** Hansa Chritopha Bucha

Hans Christoph Buch to niemiecki pisarz i dziennikarz. W drugiej połowie lat 90-tych był korespondentem w Rwandzie, Zairze i Burundi. Sumą jego doświadczeń i obserwacji jest niezwykle osobista powieść *Kain und Abel in Afrika*, która ukazuje ludobójstwo rwandyjskie poprzez pryzmat zemsty Tutsi na uchodźcach z kraju Hutu. Pisarz koncentruje swoją uwagę na dramacie uchodźców przymusowych oraz na tym, w jaki sposób kryzys migracyjny rozszerzył się na konflikty wewnętrzne w Burundi oraz Zairze (Demokratycznej Republice Kongo).

Przyjęta przez Bucha perspektywa zachodniego reportażysty konfrontującego się z pokłosiem ludobójstwa w Rwandzie ukazuje uniwersalizm zła. Zło, które kryje się za rozważaniami wokół kwestii ludobójstwa – w ujęciu metaforycznym – kumuluje się w opisach przedstawiających obozy dla uchodźców. Utwór oferuje również interpretacyjną możliwość odczytania tych wydarzeń z perspektywy wyniszczenia ludów Herero i Namaqua (1904-08) w czasach kolonialnej Niemieckiej Afryki Południowo-Zachodniej i miejsc pamięci takich jak obóz koncentracyjny na Wyspie Rekiniej. Przedstawiona przez Bucha refleksja na temat relacji między Tutsi a Hutu oraz kolonialnej i neokolonialnej obecności ‘Zachodu’ przywołuje ponadto alegorie nawiązujące do Holocaustu.

Pod kątem literaturoznawczym wraz z uwzględnieniem aspektów historycznych oraz socjologicznych utwór możliwy jest do odczytania w ramach studiów nad pamięcią, studiów nad ludobójstwem oraz studiów postkolonialnych.

Łukasz Woźniński (UJ), **Zesłanie do Podziemia – żydowski los Antala Szerba**

Antal Szerb należał do warstwy zasymilowanych węgierskich Żydów. Jako wychowany w stolicy kraju przechrzta w znacznym stopniu wpisywał się w świadomość klasową ówczesnego mieszczaństwa. Mimo to zmagał się niejednokrotnie z podważaniem w kręgach intelektualnych równości jego społecznego statusu. W prawdziwie niekorzystnym położeniu znalazł się po wprowadzeniu ustaw antyżydowskich. Do końca życia pozostawał jednak wierny swojej pasji literackiej. Podczas pobytów w obozach pracy przymusowej opracowywał antologię poezji, napisał zadedykowany żonie sonet Orfeusz w Podziemiu, wygłaszał wykłady dla współwięźniów. Najtrudniejsze doświadczenia związane były z przymusową migracją. Jako członek oddziałów służby pracy w fatalnych warunkach został przewieziony pociągiem w okolice austriackiej granicy, gdzie został zmuszony do budowania szańców. Wielbiciele twórczości Szerba podjęli się misji wydostania go z obozu, pisarz nie chciał jednak porzucać przebywających z nim przyjaciół. W styczniu 1945 roku został śmiertelnie pobity przez pełniących straż węgierskich faszystów. Niedługo potem zginęli też jego koledzy po piórze, Gábor Halász i György Sárközi. Antal Szerb w swoich dziełach konsekwentnie przyjmował strategię kamuflażu, zawikłania żydowskiej tożsamości pozostawiając w sferze niedopowiedzeń. Wysiłki integracji ze społeczeństwem zostały ostatecznie przekreślone przez dosłowną i przenośną deportację – na obrzeża kraju i margines wspólnoty.

Kamil Kusiak (UWr), **Pamięć wielokierunkowa w Dorze Bruder Patricka Modiano**

Powojenne społeczeństwo francuskie nie mogło poradzić sobie z przepracowaniem traum i poczucia winy spowodowanego kolaboracją z okupantem oraz współudziałem w Holocauście, na które nałożyła się również odpowiedzialność za kolonializm. Celem referatu będzie ukazanie nurtów anglosaskich w memory studies na współczesną literaturę francuską. W referacie przedstawię pamięć wielokierunkowa, która została zaproponowana przez Michaela Rothberga, odwołując się do prac historyczne nt. wojennej i powojennej historii Francji (n.p. publikacje Henry Rousso), w szczególności na temat kolaboracji w latach okupacji, kolonializmu i poczucia (współ)odpowiedzialności za przemoc kolonialną i antysemicką, gdzie sięgnę uzupełniając przez teorie przedstawione przez Debarati Sanyal. To właśnie z odniesieniem do tych prac teoretycznych i historycznych przeprowadzę analizę narracji Patricka Modiano, Dora Bruder.

Panel XI: Migracje: historia, mikrohistoria, pamięć

Magdalena Górniak-Bardzik, Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu, **„Wielka historia pisana jest milionami doświadczeń zwyczajnych ludzi, które składają się na jakże niezwykłą, jakże lepiej rozumianą całość”**. Rodem z Kresów. Historie osobiste.

Pamięć i upamiętnienie przesiedleń Polaków z Kresów Wschodnich II RP w projektach Muzeum Wsi Opolskiej

Muzeum Wsi Opolskiej w Opolu jest instytucją naukowo-badawczą i oświatową zajmującą się ochroną i popularyzacją historii i kultury ludowej Opolszczyzny. Do zadań muzeum należy gromadzenie materiałów dokumentacyjnych oraz ich naukowe opracowanie i udostępnianie. Prezentacja wyników badań muzealnych przybiera różną postać: od opracowań historyczno-etnograficznych po pokazy, organizowane najczęściej w formie wystaw czasowych lub stałych. Przede wszystkim oferuje zwiedzającym do obejrzenia ekspozycje stałe, urządzone we wnętrzach zabytkowych obiektów architektury ludowej (przeniesionych do skansenu z terenu naszego regionu), ukazujące codzienne warunki życia określonej grupy społecznej w określonym czasie. Do niedawna ekspozycje muzealne prezentowały wyłącznie kulturę ludności rodzimej – śląskiej, zakorzenionej w regionie od wielu pokoleń, a górną cezurę czasową wyznaczała zasadniczo II wojna światowa. Tymczasem po zakończeniu działań wojennych nastąpiła zmiana w składzie osadniczym Śląska Opolskiego, a wraz z nią zmiana oblicza kulturowego tych ziem. Mocą politycznych decyzji w miejsce wysiedlonej ludności niemieckiej przyjechali Polacy z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej, za chlebem i lepszym życiem przybywali osadnicy z innych regionów przedwojennej Polski, na miejscu pozostali Ślązacy. Nastąpiło zetknięcie różnych grup ludnościowych o różnym pochodzeniu terytorialnym, o odmiennej historii, kulturze, tradycji, zwyczajach, mowie.

Wystąpienie będzie poświęcone formom upamiętnienia w Muzeum przesiedlenia Polaków z Kresów Wschodnich II RP na Śląsk Opolski. We wstępie scharakteryzowana zostanie stała ekspozycja muzealna pn. Kresowianie na Śląsku Opolskim 1945-1947. Wystawa zlokalizowana jest w chałupie przeniesionej do muzeum ze wsi Stary Las w pow. nyskim, prezentująca kulturę oraz codzienne warunki bytu ludności przybyłej na Opolszczyznę z Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej po II w. św. Muzealna ekspozycja prezentuje wnętrze domu opuszczonego przez poprzednich, niemieckich właścicieli i zajętego już przez rodzinę przybyłą z Kresów. Ekspozycja odnosi się do lat 1945-47, okresu panujących powszechnie wśród przesiedleńców nastrojów tymczasowości nowej sytuacji, ale jednocześnie pierwszego etapu zetknięcia kultur, wyrażanego na wystawie poprzez prezentację przedmiotów o pochodzeniu rodzimym – śląskim czy niemieckim, pozostawionych przez przesiedlone rodziny oraz przyniesionych

przez osadników ze Wschodu. Ekspozycji muzealnej towarzyszy wystawa unikatowych fotografii z przesiedlenia ludności ze Stanisławowa do Opola, autorstwa Stanisława Bobera. Prezentowane fotografie zostały zrobione podczas dziewięciodniowego postoju w Ligocie k. Katowic, w lipcu 1945 r.

Wystawa „Kresowianie na Śląsku Opolskim 1945-47” to pierwsza ekspozycja w Muzeum Wsi Opolskiej prezentująca kulturę ludności Śląska Opolskiego o kresowym rodowodzie. Pokazano na niej 400 eksponatów – przedmiotów miejscowych – śląskich, przejętych przez nowych osadników oraz kresowych „pamiątek” przywiezionych z daleka. Zgromadzone na wystawie są świadectwem wielokulturowej przeszłości i teraźniejszości regionu.

Mateusz Adamczyk (UWr), Kacper Rosner-Leszczyński (UWr, SGH), Migracje jako czynnik zmieniający komemoracyjny krajobraz Śląska Opolskiego po 1945 r.

W wystąpieniu przedstawimy losy wybranych upamiętnień żołnierzy niemieckich poległych w czasie I wojny światowej. Komemoracja poległych na badanym obszarze występowała na pewno w co drugiej, a najpewniej w większości miejscowości. Po zakończeniu II wojny światowej, zmianie granic i powojennej migracji na te tereny, spora część pomników z terenu Śląska Opolskiego uległa zniszczeniu lub przekształceniu. W ramach wystąpienia przeanalizujemy różne rodzaje przekształceń oraz ich symbolikę. Wykażemy relacje pomiędzy powojenną migracją oraz motywacją osadniczą, a zmianami dokonywanymi w ramach poniemieckich upamiętnień, wpisując to zjawisko w kontekst badań nad trudnym dziedzictwem i oswojeniem krajobrazu zastanego. Dodatkowo przedstawimy refleksje badawcze wynikające z pracy w terenie, oraz bogatą dokumentację fotograficzną.

Dariusz Węgrzyn, Śląskie Centrum Wolności i Solidarności w Katowicach, Uzupełniający się obraz. Pamięć Górnoślązaków i Sasów z Siedmiogrodu z pobytu w latach 1945-1949 w sowieckich łagrach

Referat prezentuje problem deportacji cywilów z Górnego Śląska (46 tys. osób), oraz Sasów z Siedmiogrodu (ok. 30 tys. osób) do pracy przymusowej w sowieckich łagrach. Obie te grupy ludności są bardzo specyficzne. Mieszkańcy Górnego Śląska to społeczność pogranicza, obszaru który w toku swej historii zmieniał przynależność państwową. Sasi zaś to potomkowie ludności niemieckiej, która osiadła w XII wieku na obszarach Siedmiogrodu, kultywujący swą kulturę i język. Obie te grupy zostały uznane przez władze ZSRR za społeczności „niemieckie” i jako tzw. żywe reparacje na zasadzie winy zbiorowej dotknięte deportacją do pracy przymusowej, głównie na obszarach Ukraińskiej SRR. Mieli tam pracować przymusowo na odbudowę zniszczonego przez agresję III Rzeszy i wojnę przemysłu. Okazuje się, że pamięć deportowanych jest odmienna. Z Górnego Śląska wywieziono głównie mężczyzn w wieku produkcyjnym, najczęściej górników i hutników. Ludzie ci po latach pozostawili bardzo suche, opisujące lakonicznie pobyt w „Kraju Rad” relacje. Akcent został w nich położony na kwestie pracy, opisu zakładów i kopalń w których pracowali. Z kolei wśród Sasów znalazła się duża grupa kobiet (około 50 %). One z kolei zapamiętały, a potem opisały, wiele szczegółów życia codziennego, o których nie wspominali deportowani z Górnego Śląska. Należy nadmienić, że opisy odnoszą się do tych samych batalionów roboczych, gdyż obie te społeczności wywiezione na Wschód pracowały w tych samych, lub sąsiednich łagrach. Referat zmierza więc do rekonstrukcji świata obozów w ZSRR powstałej z połączenia tych dwóch różnych obserwacji.

Mateusz Kubicki, Instytut Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku/Uniwersytet Gdański,
**Niemiecka akcja wysiedleńcza na wsi rejencji gdańskiej w latach II wojny światowej.
Przyczynek do badań**

Akcja przymusowych wysiedleń z okupowanego przez Niemcy Pomorza Gdańskiego rozpoczęła się już w październiku 1939 r. Jej zakończenie, zgodnie z najnowszym stanem badań, (w niektórych przypadkach) przypadało nawet na przełom stycznia/lutego 1945 r. Głównymi celami przeprowadzenia procesu wysiedleń, obok zmiany struktury narodowej była chęć modyfikacji stanu posiadania własności rolnej na wsi. Niniejsze wystąpienie omawia ten proces w ujęciu całościowym, jednakże ze względu na jego znaczną skalę, pod względem terytorialnym, ogranicza się wyłącznie do terenu rejencji gdańskiej (Regierungsbezirk Danzig), stanowiącej wówczas element Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie (Reichsgau Danzig-Westpreussen). Swym zasięgiem obejmować będzie ono powiaty: Chojnice, Gdańsk Ziemski, Kartuzy, Kościerzyna, Starogard i Wejherowo. Pierwsza część referatu omawiać będzie w syntetyczny sposób proces niemieckich wysiedleń z tych terytoriów. Następnie omówione zostaną „dzikie wysiedlenia” (okres do listopada 1939 r.), i te w literaturze przedmiotu nazywane „urzędowymi” (do połowy 1941 r.). Ich podstawą były chęć zmiany struktury narodowej i własności. Tutaj najważniejszymi elementami będzie próba zbudowania procesu przyczyna-skutek-następstwa, w czym niezwykle pomocne okazały się zachowane do czasów dzisiejszych materiały archiwalne. W tej materii na szczególną uwagę zasługują „opinie polityczne” na temat wysiedlonych, tworzone przez miejscowe organa NSDAP oraz niezwykle szczegółowe sprawozdania statystyczne mówiące o liczbie „kolonizatorów” sprowadzonych do części powiatów. Kolejnym elementem wystąpienia będą przesiedlenia wewnętrzne. Proces ten, dotychczas wyłącznie wzmiankowany w literaturze, udało się zrekonstruować na podstawie zachowanych, głównie w zasobach niemieckich archiwów, bardzo szczegółowych ankiet na temat „akcji ewakuacji” lub ewentualnej „zamiany” gospodarstw. Ze względu na ówczesne uwarunkowania społeczno-polityczne należy go podzielić na proces przeprowadzony do lutego 1942 r. (wprowadzenie przymusowego zapisu na DVL) oraz na ten wdrożony po tej dacie. Wówczas dotyczył on tych z Polaków, którzy nie złożyli wniosku o zapis na DVL. Wobec tych drugich prawny zabór mienia rozpoczęto po styczniu 1943 r., a beneficjentami tego procesu obok miejscowych volksdeutscheów byli również „kolonizatorzy” wcześniej sprowadzeni na te tereny w ramach akcji „Heim ins Reich”.